

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ І СУТНІСТЬ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Сенсом сучасної вищої освіти є становлення компетентного спеціаліста, який здатний вирішувати професійні завдання на високому рівні, відповідально діяти за фахом в умовах швидких змін у галузі науки і виробництва, вільно орієнтуватися у соціально-культурних обставинах.

Компетентнісний підхід до організації навчання у ВНЗ є гострою необхідністю і суспільною потребою сьогодення. Він має забезпечити формування та ефективного використання творчого потенціалу особистості, сприяти підвищенню її професіоналізму й конкурентоспроможності, посиленню її соціальної і професійної мобільності, розвитку інноваційного характеру мислення спеціаліста і його професійно-етичних переконань. У зв'язку із цим першочерговим завданням постає концептуальне переосмислення цілей, способів, принципів, змісту сучасного вузівського педагогічного процесу, створення педагогічних умов, які б гарантували суспільству отримання головного результату вищої освіти – професійно компетентного фахівця.

Питанням професійної компетентності, професійної культури, професіоналізму останніми роками приділяли значну увагу видатні представники психологічної та педагогічної наук. В. Аніщенко, С. Батищев, С. Гончаренко, І. Зязюн, К. Корсак, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Михайличенко, Ю. Нагірний, О. Овчарук, О. Романовський, Т. Сущенко, І. Тараненко, В. Тюріна, П. Третьяков, А. Хуторської, Т. Шамова, О. Щербаков, І. Ящук та ін. присвятили свої наукові праці певним питанням професійної компетентності у різних сферах вищої освіти. Але слід зазначити, що найбільш пильна увага приділялася формуванню професійних компетентностей випускників педагогічних та інженерних вишів. Ми бачимо своїм завданням вивчити й узагальнити цей досвід та на його основі визначити поняття професійної компетентності судноводіїв, адже у цій сфері вищої професійної освіти психолого-педагогічні здобутки майже відсутні.

Таким чином, *мета статті* полягає в розкритті сутності поняття “професійна компетентність” та визначенні основних рис професійної компетентності судноводія морського флоту.

У нашому дослідженні ми спираємось на такі теоретичні положення:

– з психологічного погляду *компетентність* (лат. *competens* – відповідний, здатний) – психосоціальна якість, що означає силу і впевненість, які виходять із відчуття власної успішності й корисності, що дають людині усвідомлення своєї спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням [9, с. 203];

– *компетентності* в педагогіці є змістовими узагальненнями теоретичних і емпіричних знань, що подані у формі понять, принципів, концептуальних положень;

– *компетенції* – це узагальнені способи дій, що забезпечують продуктивне виконання певного виду діяльності;

– *професійна компетентність* (лат. *profession* – заявляти своєю справою; лат. *compro* – добиватися, відповідати, підходити) – інтегральна характеристика ділових чи особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвід, достатні для здійснення цілі даного виду діяльності, а також його моральну позицію. Критерієм професійної компетентності є суспільне значення результатів праці фахівця, його авторитет у певній сфері знань (діяльності) [8, с. 383];

– *компетентнісний підхід* передбачає спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток базових і предметних компетенцій особистості; результатом такого процесу є загальна і професійна компетентності майбутнього спеціаліста. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання й містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

Відповідно до мети нашого дослідження, проаналізуємо визначення професійної компетентності майбутнього фахівця, які знайшли відображення у наукових працях педагогів і психологів.

Н. Кузьміна професійну компетентність майбутнього вчителя розглядає як “властивість особистості”. Вона зазначає, що ця якість включає в себе сукупність умінь педагога як суб’єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою найкращого вирішення педагогічних завдань. У складі професійно-педагогічної компетентності науковець виділяє п’ять складових:

1. Спеціальна і професійна компетентність з предмета, що викладається.
2. Методична компетентність щодо способів формування знань та вмінь учнів.
3. Соціально-психологічна компетентність у межах процесу спілкування.
4. Диференціально-психологічна компетентність у сфері мотивів і здібностей учнів.
5. Аутопсихологічна компетентність у сфері гідності й недоліків власної діяльності та особистості [5, с. 60].

З погляду психологічної науки А. Маркова виділила в структурі професійної компетентності майбутнього вчителя чотири блоки:

- а) професійні (об’єктивно необхідні) психологічні і педагогічні знання;
- б) професійні (об’єктивно необхідні) педагогічні вміння;
- в) професійні психологічні позиції, установки вчителя, які вимагає професія;
- г) індивідуальні особливості, що забезпечують оволодіння учителем професійними знаннями та вміннями” [7, с. 7].

І. Зязюн визначає професіоналізм як найвищий результат формування професійної компетентності майбутнього спеціаліста. Професіоналізм особистості – це “достатній для творчого вирішення завдань професійної діяльності рі-

вень розвитку професійної культури і самосвідомості. Професійна самосвідомість – це усталене ставлення до професії, що виявляється у системі мотивів, особистісних смислів і цілей” [3, с. 207].

У педагогічній літературі чимало інших трактувань поняття “професійна компетентність”, які можна навести як приклади наукового міркування над проблемою. Ця різноманітність і різноплановість зумовлюється інтегральною природою професійної компетентності й різними науковими підходами дослідників до її розгляду (особистісно-діяльнісним, системно-структурним, знанневим тощо).

Найбільш наближеним до поняття “професійна компетентність судноводія морського флоту” є поняття “професійна компетентність інженера” – обидві професії споріднені технічним характером фахової справи.

Отже, Т. Гура професійну компетентність інженера визначає як “цілісну сукупність знань, умінь і навичок, що необхідні для успішного виконання виробничих завдань та функцій, які обумовлені державними та галузевими стандартами. Професійна компетентність передбачає також наявність в інженера стратегічного мислення та креативності – психологічної готовності до активної участі в процесах цього розвитку, в забезпеченні конкурентоспроможності продукції та національної економіки” [1, с. 99].

О. Ігнатюк, досліджуючи технології формування професійно значущих якостей майбутніх інженерів, висвітлює такі види інженерної компетентності:

- “знаннево-предметна (професійні знання);
- діяльнісна (знання про структуру соціального управління, організаційно-управлінська);
- комунікативна (вміння, що пов’язані зі здійсненням соціальних і професійних контактів);
- емоційна (психологічні основи роботи за відсутності конфліктів);
- особистісна (сукупність знань та уявлень людини щодо самої себе, знання своїх сильних і слабких сторін як професіонала й особистості);
- творча (евристика);
- індивідуальна (володіння прийомами самореалізації, готовність до професійного зростання, наявність стійкої професійної мотивації” [4, с. 76].

Як бачимо, у галузі педагогіки вищої інженерної освіти також ведеться жвава полеміка щодо більш ємного трактування поняття професійної компетентності майбутнього спеціаліста.

Чорноморський флот має більш ніж тисячолітню, багату на героїчні події історію. Відродження морського флоту на національному рівні є стратегічним для нашої держави завданням, однією з причин необхідності перегляду сучасної професійної підготовки майбутніх капітанів, штурманів, механіків та інших працівників українського флоту саме з позиції компетентнісного підходу як умови формування професіоналів морської справи.

Для того, щоб найбільш об’єктивно і змістовно висвітлити особливості професійної компетентності судноводія сучасних кораблів, звернемося до аналі-

зу структури професійної діяльності майбутніх капітанів і на його основі визначимо їх професійні компетенції.

Кваліфікаційні стандарти і провідні документи галузі характеризують діяльність командира корабля досить детально. Ми окреслимо лише основні напрями професійної діяльності судноводія [2, с. 38].

1. Застосування технічних засобів корабля в навігації і плаванні: оволодіння методикою прийняття рішення на виконання поставленого завдання; чітке знання граничних морехідних якостей корабля, вміння їх використовувати; володіння способами і прийомами використання технічних засобів корабля; пошук нових прийомів дії корабля в різних умовах експлуатації й ін.

2. Судноводіння: вибір шляху судна в морі та забезпечення точного прямування вздовж цього шляху; визначення знаходження корабля; розрахунок і виконання маневрів щодо розходження з навігаційними небезпеками та іншими кораблями; розрахунок і виконання маневрів щодо встановлення швартових, якоря; знання й дотримання міжнародних і місцевих правил судноводіння тощо.

3. Підтримання судна в заданому рівні готовності: організація і проведення профілактичних оглядів і ремонтів матеріальної частини, її регламентних перевірок; контроль стану корпусу судна і забортних пристроїв; контроль термінів експлуатації технічних засобів, їх своєчасна заміна у разі потреби; організація ремонту матеріальної частини, яка вийшла з ладу; підтримання запасів технічних засобів і постачання на встановленому рівні тощо.

4. Підготовка і виховання екіпажу: організація на високому рівні підготовки кожного члена екіпажу до виконання робіт за фахом; підтримання “бойового” духу екіпажу, наслідування морських традицій флоту; забезпечення базових матеріальних і особистісних потреб членів екіпажу; формування з екіпажу колективу; організація конструктивних спільних дій різних підрозділів корабля й екіпажу в цілому; чітке розуміння кожним членом екіпажу завдання, яке вирішує корабель, і власного завдання у цьому процесі тощо.

5. Самоосвіта: уміння формулювати вимоги до нових знань; вивчення свого корабля, його переваг і недоліків; вивчення документів з використання технічних пристроїв судна; аналіз імовірно можливих ситуацій і пошук нових прийомів використання технічних засобів корабля; знання і використання основ соціальної психології, теорії колективу, формування духу екіпажу та ін.

6. Організація зовнішньої взаємодії: встановлення зв'язків із зовнішніми організаціями, портовими службами; вміння встановлювати особистісні контакти з іншими колегами по фаху; комунікативні навички спілкування тощо.

Загалом діяльність судноводія має соціотехнічний характер і є за своєю суттю управлінською. Умови професійної діяльності капітана корабля складні. Більшість рішень він приймає в умовах дефіциту часу й інформації, підвищеного ризику і відповідальності за судно та його екіпаж. Робочий день судноводія ненормований ні в морі, ні на березі – це зумовлює значні витрати нервової енергії і здоров'я.

Виникає питання, якими професійно важливими компетенціями має володіти особистість, щоб стати капітаном судна і виконувати свою професійну дія-

льність на високому професійно-компетентнісному рівні. Адмірал С. Макаров більше ніж сторіччя тому з цього приводу сказав таке: “Командир корабля повинен мати такі якості: характер, який включає хоробрість і холонокровність, розум, морське око, знання, здоров’я, справедливість” [6, с. 27]. Ми розглянемо це питання більш детально.

Отже, до професійно значущих якостей судноводія можна віднести такі:

- морські якості особистості (під ними розуміють вміння жити й управляти життєдіяльністю екіпажу за умови ізоляції від берега на рухливій платформі, забезпечуючи її внутрішню і зовнішню безпеку);

- професійні знання, уміння й навички з маневрування судна, забезпечення його навігаційної безпеки за будь-яких умов і обставин, використання його технічного забезпечення: комп’ютерних навігаційних комплексів, новітніх технологій судноводіння тощо;

- соціально-управлінські якості (управління екіпажем і його навчання; побудова внутрішніх і зовнішніх соціальних комунікацій; прийняття, реалізація і контроль виконання власного рішення, комунікативні навички спілкування та ін.);

- вміння виправдано ризикувати, чітке розуміння меж ризику і безпеки корабля;

- нестандартне мислення, системний підхід до справи, реалізація власного творчого потенціалу в професійній діяльності.

З урахуванням цього переліку професійних якостей майбутнього судноводія і на підставі вивченого наукового досвіду, що висвітлює багатогранність та інтегральну природу поняття “професійна компетентність”, визначимо такі види професійної компетентності судноводія: *професійно-кваліфікаційна, організаційно-управлінська, інформаційна, особистісна, творча, емоційно-вольова* – кожна з яких зумовлена структурою і фаховим змістом професійної діяльності капітана (штурмана) сучасного морського флоту, особливості якої ми зазначали вище.

Отже, під *професійною компетентністю судноводія морського флоту* ми будемо розуміти інтегральну сукупність мобільних професійно-кваліфікаційних, творчих, соціально-гуманітарних і особистісних компетентностей (якостей) майбутнього капітана, які детермінують його здатність і готовність до професійної діяльності в умовах підвищеної відповідальності та ризику, дають змогу отримувати у фаховій справі результати, які б відповідали вимогам науково-технічного прогресу, сучасних соціокультурних норм і системі аксіологічних орієнтирів суспільства.

Виконане дослідження дає підстави зробити такі **висновки**:

1. У науковій психолого-педагогічній літературі поняття “професійна компетентність” висвітлено досить змістовно у різних галузях вищої освіти (педагогічної, інженерної, математичної тощо), але комплексні дослідження особливостей і характерних рис професійної компетентності судноводіїв морського флоту в українському дискурсі відсутні.

2. Становлення морського флоту України – стратегічне питання для нашої держави. Тому дуже актуальним є питання формування його кадрового за-

безпечення на високому рівні професійної компетентності. Це передбачає необхідність упровадження компетентнісного підходу в педагогічні структури вищої морської освіти.

3. Основу професійної компетентності судноводіїв становлять соціальні очікування і вимоги щодо професійної діяльності майбутніх працівників морського флоту України та інших держав. Професійна діяльність капітанів, штурманів, механіків характеризується дуже складними умовами її здійснення, підвищеним ризиком і величезною відповідальністю. З аналізу професійних якостей майбутніх судноводіїв стає очевидним, що судноводіння – справа лише для тих, хто досягнув найвищого рівня професійної компетентності.

4. Професійна компетентність судноводія – це інтегральна характеристика ділових і особистісних якостей майбутнього працівника морського флоту, які детермінують його здатність і готовність до професійної діяльності відповідно до вимог фахової кваліфікації, сучасних соціокультурних норм, досягнень науково-технічного прогресу.

Подальшого розвитку в дослідженні за означеною темою, на наш погляд, мають набути такі питання: висвітлення методологічних основ педагогічного процесу, орієнтованого на формування високого рівня професійної компетентності майбутнього судноводія; перегляд і новий зміст дидактичних принципів професійної освіти у вищому навчальному закладі за умови компетентнісного підходу до навчання; визначення психолого-педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх капітанів морського флоту України.

Література

1. Гура Т.В. Особливості структурної моделі професійної діяльності інженера / Т.В. Гура // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського. – Вип. 19 (23). – Х. : НТУ “ХПІ”, 2008. – С. 95–101.
2. Довженко В. Сфера професійної діяльності и подготовка командира корабля / В. Довженко // Морской сборник. – 2010. – № 1. – С. 37–46.
3. Зязюн І.А. Філософія виховання особистості в процесі розбудови Української держави / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз / [за ред. В.Г. Кременя]. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 200–214.
4. Ігнатюк О.А. Технологія формування професійно значущих якостей у системі соціально-гуманітарної підготовки інженерів / О.А. Ігнатюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2006. – № 4. – С. 75–84.
5. Кузьмина Н.В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 84 с.
6. Макаров С.О. Рассуждения по вопросам морской тактики / С.О. Макаров. – СПб. : Эльмор, 1997. – 235 с.
7. Маркова А.К. Психология труда учителя / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
8. Профессиональная компетентность // Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. / [под ред. С.Я. Батышева]. – М. : Профессиональное образование, 1999. – Т. 2. – 488 с.

ПОРОХ Д.О.

РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Актуальність проблеми визначається сучасними завданнями оптимізації процесу адаптації студентів до навчальної діяльності в умовах перебудови системи вищої освіти, бо саме в цей момент студент перебуває у складній ситуації знайомства з новими формами діяльності, спілкування, дозвілля, співвідносить власні сподівання з реальністю.

Адаптація як компонент професійної освіти розглядається на міждисциплінарному рівні з урахуванням філософського, психологічного, соціального та інших аспектів. Психологічні основи адаптації фахівців різних сфер діяльності досліджували Б. Ананьєв, А. Асмолов, Л. Буєва, Л. Виготський, О. Леонтєв, А. Маркова, А. Петровський, С. Рубінштейн та ін. Значний внесок у розробку питань адаптації до професійної діяльності зробили Е. Зеєр, Е. Ковальов, Е. Ткаченко, Е. Климов, Н. Кузьміна та ін.

Адаптивним проблемам іноземних студентів, розробці спеціальних програм, спрямованих на надання допомоги іноземним студентам у прийнятті нової культури, соціуму, навчально-виховного середовища ВНЗ, значна увага приділяється у дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних соціологів, соціальних психологів та педагогів (В. Антонова, М. Іванова, Н. Титкова, А. Корміліцин, О. Михайлова, О. Орехова, П. Сорокін, С. Шестопалова, А. Черч та ін.). Науковцями виявлено значний вплив віку студентів, рівня їх освіти, соціального статусу на ефективність адаптації (Н. Іконнікова, І. Лілієнталь, А. Суригін), особливості соціокультурної адаптації та фактори, що ускладнюють зазначений процес (Т. Стефаненко та ін.), психологічні реакції (зокрема, “культурний шок”) людини у процесі адаптації до нового соціокультурного середовища (С. Бокнер, К. Оберг, Г. Триандіс та ін.), специфіку взаємодії представників різних культур у процесі вирішення спільних завдань, міжкультурного спілкування, причини непорозумінь, конфліктних ситуацій у процесі спілкування (У. Кім, Л. Зазуліна, Е. Зеєр, В. Куніцина, О. Морозов, П. Сміт та ін.).

Спираючись на здійснений аналіз наукових праць, дослідження процесу адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ, передбачаємо, що для успішної адаптації іноземних студентів до навчання у вищих медичних закладах України потрібно створити та забезпечити такі соціально-педагогічні умови: реалізація в навчально-виховному процесі особистісно-орієнтованих технологій навчання як адаптаційних засобів; організація психолого-педагогічного супроводу адаптації іноземних студентів; створення полікультурного освітнього про-